

Garda Dezső

GYERGYÓ AZ 1562 ÉS AZ 1648 KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN¹

A gyergyói települések első okleveles említése az 1332-es, 1333-as és az 1334-es esztendei pápai tizedjegyzékekhez kötődik, amikor is a pápai összeírók Giorgio, Gorgio és Gyargio néven említették a Békény-patak és a Maros folyó melletti térségben fekvő egyházközséget.² Orbán Balázs, Szabó T. Attila³ és e sorok írója a korabeli Gyergyóban említett papok és az általuk fizetett pápai tized aránya miatt három településre következtettek: Szárhegyre, Alfalura és Gyergyószentmiklósrá. Gyergyószárhegy egyházközségének az első említése a historia domus szerint 1235-re tehető. A papi feljegyzés hitelességét bizonyítja az Árpád-korban épített római katolikus templom, amelyre 1488 körül ráépítettek egy gótikus kori templomot. Az Árpád-kori templom létét Darvas Loránd és Demjén Andrea régészek ásatásai bizonyítják. Gyergyószárhegy tehát már létezett a 12. század végén és a 13. század elején. Gyergyószentmiklóson Árpád-kori templom létezését igazolják Demjén Andreának a jelenlegi római katolikus templom alatti és körüli ásatásai. Székely Zoltán és Demjén Andrea jelentős ásatásokat végeztek a gyergyószentmiklósi Both váránál.⁴ Ez utóbbi várnál a debreceni kutatóintézet és egyetem kormeghatározó vizsgálati bebizonyították, hogy 1270 körül létezett a nevezett erődítmény. A régészeti ásatások tehát jelzik Gyergyószentmiklós létét a 13.

-
- 1 Részlet Az *Erdélyi Fejedelemség és Gyergyó* című, megjelenés előtt álló könyvből.
 - 2 MNL-OL. *Pápai tizedjegyzékekre vonatkozó dokumentumok másolatai, Documente privind istoria României. Veacul XIV. C. Transilvania, București, 1954. 163. és Monumenta Vaticana Hungariae, Pápai Tized szedők számadásai. Budapest, 1887, 112., 116.*
 - 3 Szabó T. Attila: *Gyergyói helynevek a XVII–XIX. századból.* Budapest, 1940, 3–4.
 - 4 DEMJÉN 2016 = Demjén Andrea: *Gyergyószentmiklós a régészeti ásatások tükrében.* Kolozsvár-Gyergyószentmiklós, 2016, 14. 79–86. és SZÉKELY 1970 = Székely Zoltán: *Săpăturile executate de Muzeul din Sfântu Gheorghe (1959/1966) = Materiale și Cercetări Arheologice. Sfântu Gheorghe, vol. IX. 1970, 304.* SZÉKELY 2000 = Székely Zoltán: *Repertoriul Arheologic al județului Harghita.* (redactat V. Cavruc). Seria biografii arheologice. Sfântu Gheorghe, 2000, Editura Carpații Răsăriteni, Vol. II. 128.

században. Gyergyóalfalu, mint ahogy a neve is igazolja, mélyebben feküdt a két, előbb említett településnél. Orbán Balázs szerint: „Alfalu temploma, mely mindenesetre Gyergyónak legrégebb, legtisztesebb egyháza, azaz hogy a templom annyira átalakult, annyira beparókázta magát (zopf-izlésben átídomult), hogy a régi építészetnek nyomait szőrszálhasogató keresés után lehet csak felismerni, illetőleg azt sem a templomon, hanem annak tornyán és tornyában, s még ott sem a torony déli oldalára biggyesztett feliratban (mely nem vésvé, hanem csak írva van).⁵ A „legnagyobb székely” az 1213-as évet jelző feliratra célzott, melyet ő sem tartott hitelesnek. Tény azonban, hogy a régészeti ásatások igazolják a historia domusban jelzett gyergyószentmiklósi, gyergyószárhegyi és gyergyóalfalvi egyházközségek létét. A szűkebb gyergyói falurendszer a 14–16. századok közötti időszakban jött létre, faluosztódás révén. Gyergyószentmiklóból Tekerőpatak és Kilyénfalva alakult ki, Gyergyóalfaluból Gyergyócsomafalva, Szárhegyből pedig Ditró és Remete. A faluosztódás tényét az egyházközségek létrejötte is igazolja.

A gyergyói települések a patakok mentén jöttek létre. Gyergyószentmiklós a Békény-patak felső folyása mentén a jelenlegi 5-ös kilométer körül, Tekerőpatak és Kilyénfalva a Visszafolyó mellett, Szárhegy a Csinód-pataka, Ditró a Ditrópataka, Remete pedig a Kőpataka mentén váltak falukká. Újfalunak a falumag Katorzsa és Gálfalva lehetett. Az ittlakók a Maros menti térségben kerestek új otthont maguknak, melyet Újfalunak neveztek el.

Ezeknek a településmagoknak – tízeseknek – a lakói kezdetben csoportosan vágták vagy irtották az elfoglalandó helyeken az erdőket, lecsapolták a mocsaras, selymés, mohos területekről a vizet. Az így többnyire közös erővel egy irányban nyert terület felosztását a tízes elhatározására bízták. A tízesek lakói által termőfölddé tett területet, katonai feladatkör szerint, mint nyílföldeket felosztották és többször újraosztották a székely közösség tagjai között.

5 Orbán Balázs: *Székelyföld leírása történelmi, természetrajzi és népismei szempontból*. II. köt., Pest, 1869, 145.

GYERGYÓ ÉS AZ 1562-ES ÉVI SZÉKELY FELKELÉS

A 16. század közepén a sajátos székely rendi-katonai társadalom Gyergyóban is válságba került. A közszekelyek, akik már a 15. század első felében is mindent elkövettek közszabadságuk megvédéséért, nem fogadták szívesen az ősi kiváltságnak tekintett adómentesség megcseréltetését. A gyulafehérvári országgyűlésnek pedig az a döntése, amely a székelyekre 3000 forint adót vetett ki, és elrendelte fejenkénti hadrakelésüket, az általános okok mellett az 1562-es felkelés kiváltó okát képezte.⁶ Lázár István, a nagyhatalmú főember a felkelők oldalán harcolt.⁷ Mivel magyarázható ez?

Véleményünk szerint Lázár István magatartásában, akárcsak Kornis Mihály, Farkas Pál, Lázár János és Bernád Ferenc esetében is a Habsburg politika befolyását feltételezhetjük. A felkelés leverése után a megtorlás nemcsak a közszekelyek ellen irányult, de maga Lázár II. István is fogságba került, és csak az 1566-os évi tordai diétán kapott kegyelmet.⁸ Ezen az országgyűlésen ugyanis a főnépeknek és lófőknek sikerült meggyőzniük a fejedelmet, hogy rájuk kell alapoznia székely politikáját az elszegényedett közszekelyek ellenében.⁹ Az új politikai irányvonalat tükrözte az 1566. július 11-én kelt oklevél is, amelyben János Zsigmond 57 jobbágyot adományozott Lázár Istvánnak.¹⁰ A jobbágyadományozások a következő években is folytatódtak.

Az 1566. évi szebeni országgyűlés elhatározta Újvárnak az építését. A korabeli határozat 18. pontja szerint: „Urunk ő felsége magára vette, azonképpen Szász-Sebesnek is építésének negyed részét magára vette, ez ország is három nemzetül, a három részének meg építését magára vette, mely építésnek hamarább való véghez ménesiért, a nemesség kapu szám szerint ad huszonöt pénzt... Az székelyek is ezen terhet viselik.” A 25 dénáros adó fizetését az 1566. évi szebeni országgyűlésen határozták el.¹¹ Székelyföldön ezt az adókötelezettséget Kornis Mihály

6 Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest, 1976, Politikai Könyvkiadó, 42.

7 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858, 122.

8 Lázár Miklós: i. m. 123.

9 Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In *Székely felkelés*. Bukarest, 1979. 29.

10 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 209.

11 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. VII. Kolozsvár, 2004, 59.

szedte be.¹² 1567-ben a korabeli Gyergyó széken is összeírták a fejedelem jobbágyainak tekintett családokat a 25 dénáros adó összegyűjtése céljából. A korabeli kapuk szerinti összeírás településenként így mutatott: Tekerőpatak 40, Szentmiklós 78, Szárhegy 48, Újfalú 32, Csomafalva 15, Ditró 26 és Remete 6 kapu. Gyergyószéken összesen 289 kaput írtak össze 1567-ben.¹³ A kapu adófizető egység volt, mely több családot foglalt magába.

1569 körül összeírták a Csík-, Gyergyó-, és Kászsónszéki nemeseket és lófőket.¹⁴

A gyergyói településeken tehát 48 lófőt és nemest írtak össze. A lófők és nemesek településenkénti megoszlása a következő képet mutatta: Szentmiklós 10, Tekerőpatak 11, Újfalú 9, Alfalu 8, Csomafalva 5, Szárhegy 5 család.¹⁵

János Zsigmond adományozási politikája Gyergyóban volt a legjelentéktelenebb. Ennek ellenére az adományozások és az erőszakos foglások révén létrejött Lázárók földesúri hatalma még Gyergyóban is bonyolultabbá tette a társadalmi és birtokviszonyokat. A falvak határain belül az ősi székely örökség szembekerült a Lázár család által létrehozott földesúri tulajdonnal.

Forrásainkban utalás történik arra, hogy a gyergyói közszekelyek részt vettek mind az 1571-es évi lázadásban, mind pedig az 1575-ös esztendei kerelőszentpáli csatában. A két említett ütközetben való részvételük miatt igen sokan kerültek jobbágy sorba. 1576-ban 308 Gyergyó széki jobbágyot írtak össze. A jobbágyok közül 173 volt fejedelmi jobbágy, 128 a Lázár II. Istváné, 5 pedig más egyéneké. Településenként a Gyergyói medence társadalomszerkezete 1576-ban a következőképpen mutatott:

12 *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. II. köt. Budapest, 1876, 327. és *Székely Oklevéltár*, II. köt., 221.

13 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 221. és *Székely Oklevéltár*. VII. Új sorozat. Kolozsvár, 2004, 59.

14 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269. és *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. VII. Kolozsvár, 2004, 66. Az n jelentése lehet non solvit, ami azt jelentheti: a hadi szemlén nem állt rendelkezésünkre.

15 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269–277.

<i>Helység</i>	<i>Lófő</i>	<i>Jobbágy</i>	<i>Összesen</i>
Alfalu	8	40	48
Csomafalva	5	20	25
Ditró	9	20	29
Remete		8	8
Szárhegy	5	44	49
Gyergyószentmiklós	10	84	94
Tekerőpatak Kilyénfalvával	11	60	71
Újfalu	–	32	32
Gyergyói-medence	48	306	356

Az 1576-os évi összeírás kiegészítve az 1569-es évi konskripcióban feltüntetett lófőkkel és nemesekkel, nem jelzi Gyergyó családfőinek összlétszámát. A jobbágyok közül csak azokat írták össze, akik a falvakban megadóztathatóak voltak. A megadóztatható jobbágyoknak ugyanis a településeken nyílföldjük kellett hogy legyen, vagy legalább hat forintot érő lábas barma. Az összeírásokból kimaradtak a szegény jobbágyok, a zsellérek, a falusbírók, a főemberek darabontjai, béresei, majorosai, molnárai és a tűzkárosultak.¹⁶ 1577-ben pestisjárvány pusztított Gyergyóban. Ezért Lázár II. István átköltözött Szárhegyről Kászonba, az ott lévő jószágára. 1579-ben azonban ismét Szárhegyen tartózkodott. Ekkor ugyanis egy szárhegyi szolgájának örökséget adományozott, a Szent Margit asszony nap után való szombaton, vagyis 1579. július 18-án.¹⁷

Az 1581-es évi gyergyószentmiklósi falutörvény bevezetőjében a Békény-patak mentiek így mutatták be faluközösségük társadalmát: „Mi ki(k) vagyunk Gyergyó székbén Szent Miklós falvában lakozandók, nemesek, darabontok és vajda úrnak önagságának jobbágyi küzönsséggel mind a tellyes falu, irattuk emlékezetre ez levelet”.

Lázár II. Andrásnak a házassága is hozzásegítette a gyergyószárhegyi főembert jobbágyai számának növeléséhez és politikai hatalmának a növekedéséhez Erdélyben és Gyergyó falvaiban. Feleségül vette ugyanis Báthory Zsigmond fejedelem főgondnokának és a korabeli Erdély

16 Pál-Antal Sándor: *A Székelyföld és városai*. Marosvásárhely, 2003, Mentor Kiadó, 161.

17 Lázár Miklós: i. m. 122–123.

legbefolyásosabb főtisztviselőjének, Sombori Lászlónak a leányát, Zsombori Erzsébetet. Házassága révén ugyanis Székelyföldön kívül megkapta Bölye, Mindszent, Tóhát, Kok, Egerbegy és Aranyosgyéres településeket.¹⁸

1583-ban Báthory Zsigmond fejedelem Gyergyószentmiklós lakosságát és területét 3500 tallérért adta el Lázár II. Andrásnak. Az adomány azonban valószínűleg a fejedelem főgondnokának volt köszönhető. Ez alkalommal a fejedelmi hatalom alatt lévő jobbágyság, Lázár András jobbágysáivá váltak. Ezt az állapotot tükrözik a 17. század első feléből származó Gyergyó székeli, a Lázár család birtokaira vonatkozó vallatások. Így egy 1647-ből származó hiteles tanúvallomásokból megtudjuk, hogy Lázár András azelőtt egész Gyergyóra kapott adománylevelet, amely alkalommal az esküt letevők többsége a következőképpen vallott: „Tudom, hogy itt Gyergyóban az Lázárok jószága ősjószág, mind örökség a Lázárok bírták, nem acquisitum. Azt is tudom, hogy az nemes embereken kívül és veres darabontokon éppen bírta Gyergyót Lázár András egy ideig.”¹⁹ Más tanúvallomásokból a következőket olvashatjuk: „Tudom azt, hogy negyvennégy embereken kívül az megholt Lázár András éppen bírta Gyergyót.”²⁰ Az esküt tevők harmadik csoportja a következőképpen fogalmazott: „Azt is tudom, hogy Lázár András éppen bírta Gyergyót egy ideig az lófő és darabontokon kívül.”²¹

Lázár II. András hatalmát a Báthory István oroszországi hadjáratában való részvételének és részben királybírói tisztségének is köszönhette. A rendelkezésünkre álló kútfők szerint 1593 és 1597 között töltötte be Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főkirálybírói tisztségét, de a szárhegyi főembernek az alkirálybírók kinevezésében is meghatározó szerepe volt.

A buzgó katolikus lakossággal szembeni érzéketlenségét bizonyítja az a tette, hogy 1592-ben megváltoztatta vallását és áttért a református hitre. A gyergyószentmiklósi, gyergyóalfalvi, gyergyóújfalvi és a szárhegyi templomokból az oltárokat kidobatta és a szentképeket elégettette. A katolikus papok helyett református vallású papokat hozatott.

18 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 611.

19 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 42.

20 Uo.

21 Uo.

Rövid idő múlva azonban visszatért a katolikus vallásra. Ekkor ugyancsak ő rakatta vissza az oltárokat az említett négy templomban.²²

Nevéhez kötődik a románság betelepítése Gyergyóba. A románság beszivárgását a lustrák névanyagából is érzékelhetjük. Nem került sor azonban nagyobb számú, egységes tömbben szerveződő, nagyobb közösség letelepedésére. Lázár II. András az, aki jelentős területeket szakított ki Gyergyószentmiklós, Gyergyóújfalu és Tekerőpatak határából, és létrehozta a neki alárendelt Vasláb nevű falut, ahová román nemzetiségű jobbágyokat telepített.

Lázár II. Andrást nem szerette a néhány évig Szárhegyen nevelkedő unokaöccse, Bethlen Gábor sem. A fejedelem életrajzírója, Bőjthi Gáspár – aki Lázár Andrástra vonatkozó információit Lázár Druzsina fiától kapta – „durva, vad és míveletlen embernek” mutatta be.

1596-ban a gyergyóiak is fellázkodtak a régi szabadság visszaszerzésének érdekében. A gyergyói lázadás megfékezésére Apafi Miklóst bízta meg Bocskai István, aki Lázár András értesítésére, 2000 főnyi lovas és gyalog haddal a parajdi úton s a Bucsin-tetőn táborni ütközést vívott. A gyergyói felkelők serege Újfaluban gyűlt össze, hogy elállják a hegyi utat. De előbb az egész éjszakán át virrasztva nagy áldomást ittak a medve bőrére, egymást vitézségre buzdítva. A hegy lábánál fekvő Alfaluban észrevették Apafi Miklós táborni ütközését. Az öreg Kovács János egyházi éjjel átsietett Újfaluba s jelentette az ellenség közeledését a dorbézoló atyafiaknak. „Ezek álmatlanul és részeg fővel indultak Apafi seregével szemben, aki bekerítette őket, s visszaűzte őket a faluba s ott részint levágattak, részint elfogatván, kivégeztettek; némelyek a házakba menekülve, tűz által pusztultak el családotól s kevesen menekülhettek meg a vérfürdőből. Elesett az ütközetben 27, hárman vasnyársra húzattak, öten felakasztattak; néhány ház csűröstől, asztagostól felégett. Vezérük Gál János is halállal lakolt. A csíkiak és kászoniak hallván a gyergyóiak veszedelmét, letették a fegyvert s visszatértek uraik, főként Lázár András szolgálatába. Apafi útjából nagy zsákmánnyal tért meg otthonába (Ebesfalvára).”²³

22 Uo.

23 Baronyai Decsi János: Magyar Históriaja, 1592–98. In *Monumenta Hungariae Historia*. XV. II. 17. k. 246. Nagy Szabó Ferenc memoriáléja. In *Erdélyi Történelmi Adatok*. I. köt., 46.

*GYERGYÓ TÁRSADALMA MIHÁLY VAJDA ÉS BÁSTA
GENERÁLIS IDEJÉN*

Mihály vajda rövid uralkodása (1599–1601) alapvető változásokat eredményezett Gyergyó társadalmában. A székelységnek a sellemberki csatában való részvétele után, a román uralkodó oldalán, Mihály vajda 1599. november 28-án visszaadta a székelyek ősi szabadságát.²⁴

Az oklevél tulajdonképpen a közsékelyekre vonatkozott. Az 1600. március 7-i kiváltságlevél már Csík-, Gyergyó- és Kászonszék főembereit és lófőit próbálta megnyerni, akik a későbbiekben fontos szerepet vállaltak Mihály vajda moldvai harcaiban.²⁵ A román uralkodó szabadságlevelei hozzájárultak a gyergyói székelység általános felemelkedéséhez. Az 1602-es esztendei Básta-féle összeírás tulajdonképpen ezt az állapotot rögzítette. Az összeírás azonban nem teljes, mivel csak a Habsburg tábornok hatalmát elismerő személyek névsorát tartalmazza. A conscriptio alapján a következő társadalomképet érzékeljük 1602-ben:²⁶

<i>Település</i>	<i>Nemes</i>	<i>Lófő</i>	<i>Darabont</i>	<i>Libertinus</i>	<i>Jobbágy</i>	<i>Összesen</i>
Szentmiklós		23	10	24		57
Alfalu		1		49	1	51
Újfalu		9		39		48
Szárhegy	1	3		27		31
Tekerőpatak		11	2	15		28
Csomafalva		1		17		18
Ditró				9		9
Remete				4		4
Gyergyói-medence	1	48	12	184	1	246

Az 1602-es évi összeírások társadalomképéből következtetve Gyergyóban a szabad elemek túlsúlyát tapasztaljuk. Az 1602-es évi összeírásban a már ismert csoportok mellett jelentős a darabontok csoportja, akik a fejedelem közvetlen szolgálatában álló puskás gyalogok voltak.

24 Demény Lajos: Mihály vajda szabadságlevelei és az erdélyi fejedelmek székely politikája a XVII. század elején. In *Székely felkelés*. 199.

25 Demény Lajos: i. m. 200–201.

26 *Székely Oklevéltár*, V. köt., 31.

A „conscriptióban” csak egy jobbágyot említettek. Bár a Basta-féle összeírás nem teljes, az egy jobbágy említése a székely szabadság megerősödését jelzi a 17. század elején.

GYERGYÓ GAZDASÁGA ÉS TÁRSADALMA A 17. SZÁZAD ELEJÉN

A 17. század első felében uralkodó fejedelmek már jobban felismerték a székelyek katonai ereje fenntartásának a jelentőségét. 1601-ben a visszatért fejedelem, Báthory Zsigmond egy újabb kiváltságlevéllel biztosította a székely szabadságot. A következőkben Bocskai István, Rákóczi Zsigmond a közsabadság megerősítésével, vásárjogok adományozásával, vagy pedig a jobbágysorból való kiemeléssel javítottak a szabad székelyek társadalmi és anyagi helyzetén. Mindez kapcsolatban volt a székelyek megnövekedett katonai szerepével az erdélyi hadszervezetben. Ilyen kiváltságot kapott a gyergyószentmiklósi székelység 1607-ben, amikor Rákóczi Zsigmond fejedelem vásárjogot adott a településnek.²⁷ Bár a fejedelem adománya a gyergyói közszekelyek gazdasági helyzetének a megszilárdítását célozta, politikai jelentősége is kiemelkedő volt, mivel ez Gyergyó önállóságát is biztosította a Lázár család hatalmi törekvéseivel szemben.

GYERGYÓ TÁRSADALMA BETHLEN GÁBOR URALKODÁSA ELEJÉN

Az 1602-es évinél teljesebb társadalomképet érzékelünk 1614-ben, amikor is Bethlen Gábor fejedelem parancsára társadalmi csoportonként összeírták a székelységet. A katonai lustra által kialakított családonkénti társadalomkép a Gyergyói-medencében a következő:²⁸

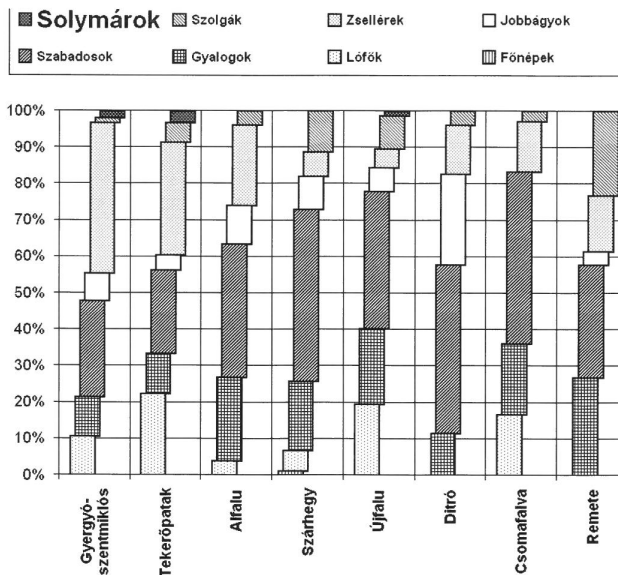
<i>Település</i>	<i>Nemes</i>	<i>Lófők</i>	<i>Puskás gyalogok</i>	<i>Liber- tinusok</i>	<i>Jobbá- gyok</i>	<i>Zsel- lérek</i>	<i>Szol- gák</i>	<i>Soly- márok</i>	<i>Össze- sen</i>
Gyergyó- szentmiklós		22	23	55	16	86	3	4	209
Tekerópatak		28	14	29	5	39	7	4	126
Alfalu		4	24	38	11	23	4		104

27 Csíkszereda, Állami Levéltár. F. 1.

28 Kolozsvár, Állami Levéltár, Székely Láda 56., VIII. köt., 1. sz.

Település	Nemes	Lófők	Puskás gyalogok	Liber- tinusok	Jobbá- gyok	Zsel- lérek	Szol- gák	Soly- márok	Össze- sen
Szárhegy	1	5	17	42	8	6	10		89
Újfalu		15	16	29	5	4	7	1	77
Ditró			6	24	13	7	2		52
Csomafalva		6	7	17		6	1		36
Remete			7	8	1	4	6		26
Gyergyói- medence	1	80	114	242	59	174	40	9	719

Százalékban érzékeltetve a társadalmi csoportok közötti arány a következőképpen mutatott:



Az 1614-es évi összeírás adataiból nem nehéz érzékelnünk, hogy a gyergyói falvak viszonylag nagy települések voltak, melyeknek népessége jóval felülmúlta a 17. századi erdélyi helységek létszámát.

A Bethlen-lustrából az általunk tanulmányozott medence társadalomképét is érzékelhetjük.

FŐEMBEREK

A társadalmi ranglétra legmagasabb fokán a főemberek voltak, Gyergyóban egy primor családot írtak össze.²⁹ A Lázár család hatalma főleg a 16. században erősödött meg: míg a század első felében katonai fontosságuk érződött, addig 1566 után főleg földesúri hatalmuk vált kétségbevonhatatlanná.

Lázár IV. István Lázár II. András és Zsombori Erzsébet fia volt. Felserdülése után részt vett Báthory Gábor fejedelem harcaiban, Nagyszében ostrománál, a Radu Şerban vajda elleni 1610. december 29. és 1611. március 16-a közötti havasalföldi háborúban.³⁰

Katonai érdemei, illetve Rákóczi Zsigmond és Báthory Gábor fejedelmek általi megbecsülése felbátorította őt arra, hogy mint a Lázár család szárhegyi ág ivadéka perbe idézze gyámját, Petki Jánost és gyalakuti Lázár V. Jánost, hogy nagyapjuknak Szent-Annán magtalanul meghalt testvére utáni részét kiadja. Miután kiderült, hogy ők a peresek nagyapjának, a Gyergyóban lakó és szárhegyi Lázár II. Mihály nevű nagybáty magtalan elhalálózásával az ő szülei sem adtak osztályrészt a gyalakutiaknak, kénytelen volt a pert elenyésztetni. Szerencsésebb volt a gyergyói javak visszaszerzésében. Mivel a székely szabadság visszanyerésével Gyergyószentmiklós szabad településsé vált, óriási jövedelemtől esett el családja. Kárpótlásul Báthory Gábor fejedelem a gyergyói, vagyis a piricskei vámot Lázár IV. Istvánnak adományozta, ami a település vásárjogának biztosítása után igen nagy bevételt biztosított a gyergyószárhegyi primornak.³¹

Nősülését anyagi megfontolások is befolyásolták. Csíksomlyói Székely Miklós csíki főkapitánynak, Báthory Gábor fejedelem főlovászmesterének a leányát, Székely Ilonát vette feleségül, akinek anyósa lengyel főnemesi családból származott, és aki az oklevelekben Rhabianka Dorothea néven jelent meg.³²

Erélyesen lépett fel a Lázár család kászoni jogainak és jövedelmeinek a védelmében. Többször is rendreutasította csicsói Kelemen Mihályt,

29 Uo.

30 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

31 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

32 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

Csik-, Gyergyó- és Kászsorszéknek 1614 előtti főkirálybíróját. Lázár István főleg a csikcsicsói primornak azon rendelkezése ellen tiltakozott, hogy Kászsorszékben ő nevezte ki az alkirálybírót, holott ezt a jogot az ősi egyezményhez ragaszkodva, Lázár István magának követelte. Ilyen jellegű igényeit Kelemen Mihály, Csik-, Gyergyó- és Kászsorszék 17. század eleji főkirálybírója is kénytelen volt elfogadni. Későbbi hiteles esketésekből ugyanis kiderül, hogy Lázár István maga nevezett ki és tartott magának Kászsorszékben egy alkirálybírót, aki az alszék jövedelmének felét Szárhegyre szolgáltatatta be. Sőt, Lázár István gyakran Kelemen Mihály csiki főkirálybírászkodása ellen is tiltakozott, s azt állította, hogy törvényesen őt illetné meg a királybírói tisztség. Bethlen Gábor, fejedelemmé választása után, leváltotta Kelemen Mihályt királybírói tisztségéből, és Lázár IV. Istvánt, az unokatestvérét nevezte ki e tisztségbe.³³ A kinevezéssel párhuzamosan megerősítette őt a gyergyószentmiklósi vámszedés jogával.

Bethlen Gábor birtokai növelésében is segítette Lázár IV. Istvánt. Ezt bizonyítja Bethlen Gábornak 1615. szeptember 9-én Kolozsvárt írt levele a Kraszna megyeiekhez, melyben megparancsolta, hogy a Lázár István anyjáról fiára szállott, de Zombori Gábortól elzálogosított és eltékozlott javakat adják vissza Lázár Istvánnak.

Nemcsak rokona és gyermekkori játszótársa volt Lázár IV. István Bethlen Gábornak, hanem a fejedelem első rendű aulae familiárisnak is kinevezte. Mint katonai képességekkel megáldott személy részt vett a fejedelem minden háborújában. A különböző hadjáratokban való kimagasló katonai teljesítményeiért 1624. július 27-én Bethlen Gábor neki adományozta Szász-Erked és Oláh-Solymos nevű falukat Kolozs megyében és Serling nevű falut Doboka megyében.³⁴

1626-ban Lázár István és Székely Ilona jelen voltak Kassán Bethlen Gábor fejedelem és Brandenburgi Katalin lakodalmán. A fejedelmi lakodalom után néhány hónappal később felesége egy fiúval örvendeztette meg Lázár IV. Istvánt. A szárhegyi primor 1629-ben vesztette el első feleségét, Székely Ilonát.

Bethlen Gábor halála után bizalmasa maradt unokatestvére özvegyének. Ezért Brandenburgi Katalin fejedelemasszony 1630. március 9-én

33 Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. In *Erdélyi Múzeum*, 1900, 550.

34 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

kinevezte őt biztosának, szentpáli Szentpáli János megbetegedése esetére, az udvarhelyi fejedelmi vár némely ügyei ellen támadt követelések kiderítésére és az udvarhelyszéki és háromszéki különböző hitfelekezetek közt létező viszályoknak a fejedelemtől az országgyűlésen tett ígéretének a teljesítésére. A hozzá hasonló biztosok voltak még apanagyfalvi Apafi György, hévizi Sükösd György, Literatti Dávid kőhalmi királybíró.³⁵

Lázár IV. István magatartására, életmódjára a vagyonszerzésre való törekvés, a szabad székelyeknek jobbágysorba süllyesztése volt jellemző. Gyergyóban a Lázár IV. István erőszakos foglalási próbálkozásaira, a szabad székelyeknek jobbágysorba való süllyesztésének kísérleteire az 1616-os évi összeírás adataiból következtethetünk, amikor is a konskriptorok az őslófők székely örökségének, a Lázár család részéről való birtokbavételének módszereit jegyezték fel.³⁶

LÓFŐK

A gyergyói lófőkről viszonylag kevés adattal rendelkezünk 1614-ig. Társadalmi helyzetük kiváltságos a gyalogkatonákhoz viszonyítva, hiszen a 16. század második felében ők továbbra is adómentességet élveztek. Az 1500-as évi okiratokban a primipilusokat különválasztották a székely községtől, s legtöbbször a nemesekkel együtt említették őket. Az 1562-es évi felkelés leverése után a lófők a vármegyei köznemeséggel váltak egyenrangúvá. Ennek ellenére az állandó háborúskodásban való részvételük, illetve a lótartással járó anyagi terhek nagyméretű lemorzsolódást eredményezett részükről. A kerelőszentpáli ütközet után közülük is kerülhettek jobbágysorba. Számukra részlegesen az 1569-es évi gyergyói összeírásból is következtethetünk.³⁷ Társadalmi és katonai jelentőségük növekedőben volt a 17. század első felében, ami az 1602-es illetve az 1614-es évi összeírások adataiból is kitűnik:

<i>Év</i>	<i>Gyergyószék</i>
1602	42 család
1614	80 család

35 Kolozsvár. Állami Levéltár. Meggyesfalvi Lázár család Levéltára. Leltári szám 1192. Fond. 384. Dosszié 614.

36 *Székely Oklevéltár*. Új sorozat. IV. köt., Kolozsvár, 1998, 574–575.

37 *Székely Oklevéltár*, II. köt., 269–277.

GYALOGKATONÁK

Ők alkották a székely társadalom legnépesebb és a 16. században a legtöbb megpróbáltatáson átment csoportját. 1562 után elvesztették kollektív jogaikat és kénytelenek voltak adót fizetni. Az erdélyi vajdák visszaélései ellen, majd pedig a székely szabadság visszaállításáért ők szervezték az 1511-es, 1519-es, 1521-es, 1571-es, 1575-ös, 1583-as és az 1596-os évi felkeléseket. Ők alkották azt „a nyomorult székely községet”, amelynek tagjait a fejedelem 1566 után jobbágysorba kényszerítette. Valószínűleg 1602-ben nem húzhatunk határozott választóvonalat a gyalogkatonák és a libertinusok között, mint a Bethlen-lustrában a gyalogok és a darabontok között. A puskás gyalogok katonai fontosságát az erdélyi politika irányítói már a 16. század végén felismerték, társadalmi megbecsülésük azonban csak a Bethlen-lustrában érzékelhető. 1614-ben a Gyergyói-medencében 114 gyalogos családot írtak össze a konscriptorok. A 17. század elején a Maros felső folyása mentén élő székelység „kollektív” jogainak, vagyis a székely szabadság elismerése Báthory Zsigmond nevéhez kötődik, aki 1601. december 31-én kiadott oklevelében elismerte Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék lakóinak a szabadságjogait.³⁸ A fejedelmi okmány tulajdonképpen a székely örökségen alapuló tulajdonforma győzelmét jelentette az adományozott birtokokkal szemben. A 17. századi adományozások révén jobbágyokká vált családok libertinusi státust kaptak.³⁹

Bocskai István politikájában is felismerhetjük a székely katonaelem támogatását, aki 1605. február 16-án megerősítette az 1601-ben kiadott székely szabadságot.⁴⁰ Rákóczi Zsigmond rövid uralkodása idején a gyakori lófősítések és a nemesítések mellett a székely közösségeket is támogatta. A gyergyószentmiklósiak országos vásártartási jogot kaptak az uralkodótól.⁴¹

Báthory Gábor politikája bármennyire is sok ellentmondással volt tarkítva, mégis felismerhetőek benne a székelység támogatásának az ismérvei: tovább folytatta az elődei által gyakorolt lófősítéseket és

38 *Székely Oklevéltár*, V. köt., 168–170.

39 Uo.

40 Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Bp., 1927, 128.; Dr. Endes Miklós: *Csik-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest, 1938, 86.

41 Vass Miklós: A királyi könyvek székely oklevelei. In *Erdélyi Múzeum*, 1900.

nemesítéseket. Uralkodásának utolsó időszakában kiélezett viszony alakult ki a székely főemberek és a fejedelem között, melynek eredményeképpen Petki János, Kálnoki Benedek és János, Domokos István és Ferenc, illetve Bernád Ferenc kénytelenek voltak elhagyni Erdélyt, és csak 1614-ben tértek vissza otthonukba.⁴²

A központi hatalom bármennyire is támogatta a székely katonaelem közösségi szabadságjogait, mégis számos család az állandó katonáskodással járó anyagi terhek miatt gyakran önszántából a jobbágysorsot választotta. A feudális kötelezettség önkéntes választása Bocskai István és Rákóczi Zsigmond uralkodása idején is érzékelhető, tömegek méretet azonban Báthory Gábor uralkodása idején öltött.

Bethlen Gábor Szárhegyen a gyergyói székelyek között nevelkedett, tehát igen jó ismerője volt a székely kérdésnek. Felismerte, hogy a közösségi jogok, vagyis az autonómia biztosítása nem minden esetben könnyítette meg e népcsoport létfeltételeit. Törvényeivel és rendeleteivel olyan gazdasági-társadalmi környezetet próbált teremteni, mely kényszeríti a családokat a katonasors önkéntes vállalására. Először is megszüntette a juhok utáni adót és a túródézszt, majd ingyen biztosította a katonaközösségek állatállományára számára oly szükséges söt.⁴³

Bethlen Gábor katonapolitikáját részben a székelységre alapozta, s ezért ismerni akarta létszámukat, katonai potenciáljukat. Tulajdonképpen ez a szándék vezérelte az 1614-es évi összeírás megszervezésére, melyben rendszerint írták össze Székelyföld társadalmi csoportjait, a jobbágyság esetében pedig a függőség okait is feljegyezték.

Székely politikájának egyik alapvető törekvése a katonaelem számbeli és minőségi növelése volt. Már 1614-ben a medgyesi országgyűlésen megtiltotta a szabad székelyek jobbágysorba süllyesztését,⁴⁴ ugyanakkor igyekezett a függő viszonyban élőket a katonacsoportok közé emelni, akiket az oklevelekben „recuperati” néven említettek. A gyulafehérvári diétán már 400 forintnyi büntetés terhe mellett – ami valóságos vagyont jelentett abban az időben – kényszerítette a nemeseket jobbágyaik felszabadítására. Politikájának a hatékonyságát a székely főemberek 1623-ban írt panaszleveléből érzékeljük, melyben

42 Uo.

43 Demény Lajos: i. m. 212–214.

44 Uo.

leírták azt az óriási veszteséget, melyet számukra jobbágyaik elvesztése jelentett.

Bethlen Gábor, akárcsak elődei, számos székely katonacsaládot nemesített és lófősített katonai érdemeikért.⁴⁵

A DARABONTOK

A darabontok a fejedelem közvetlen szolgálatában álló puskás gyalogosok voltak, akiket 1562 után hozott létre a központi hatalom. Nagy részük a fejedelmi jobbágyokká tett közszekelyek soraiból került ki. Ruházatuk alapján léteztek kék és vörös darabontok. A kék darabontok közvetlenül a fejedelem szolgálatában álltak, a vörös darabontok pedig a szék és a faluközösség tagjai maradtak. A darabontok katonai felkészültségükkel és hadfelszerelésükkel alkalmazkodtak a 16. századi „hadügyi forradalom” követelményeihez. Részt vettek az oroszországi háborúban, illetve Danzing (Gdansk) ostromában. Tűzfegyverek használatában való jártasságuk kitűnt az 1595-ös évi târgovistei és a giurgiui csatákban. 1602-ben Gyergyóban 12 darabont családot írtak össze. Számuk jóval magasabb lehetett, de nagy részük nem esküdött hűséget Basta generálisnak. Az 1614-es évi összeírásban a darabontokat valószínűleg a puskás gyalogokkal azonosították, ezért nem találkozunk külön megnevezésükkel.

A LIBERTINUSOK

A libertinusok csoportja 1601 után jött létre a jobbágyságba taszított közszekelyekből. Ők alkották a közösségi szabadrendűségüktől megfosztott székely községet, akiket nemcsak a főnépek, hanem a fejedelem tisztségtartói is kötelező munkaszolgálatra kényszerítettek. A katonai kötelezettségekkel összefüggő székely szabadság visszanyerésével számuk 1614-ig növekedett, majd fokozatosan bekerültek a katonarendűek soraiba.

<i>Év</i>	<i>Gyergyó szék</i>
1602	184 család
1614	242 család

45 Vass Miklós: i. m.

JOBBÁGYOK

A székelyföldi oklevelekben először 1407-ben említett földönlakók, Imreh István és Egyed Ákos szerint jobbágyok voltak. Klasszikus jobbágyosság a Keleti-Kárpátok medencéiben csupán 1566 után alakult ki, János Zsigmond és Báthory István adományozásai révén. A história bizonytalansággal kezeli az 1567-es esztendőben összeírt 25 dénár adót fizető porták jogi státusát. Egyes történészek jobbágyokkal, mások pedig libertinusokkal azonosították őket. A 16. század végéig a medence településeinek nagy része jobbágyi függőségbe került. 1576-ban 308 jobbágy közül 128 volt a Lázár Istváné, 173-at fejedelmi jobbágyként jegyeztek fel, a többi hetet pedig 5 más egyén alárendeltjeként írtak össze. A székely szabadság visszaadásával számuk jelentősen csökkent. Gyergyóban 1601-ben több száz jobbágy vált szabad székellyé. 1614-ben a gyergyói településeken összeírt 59 jobbágycsalád az összlakosság 8,21%-át alkotta.

Az 1614-ben összeírt jobbágyoknak három csoportját különböztetjük meg: az ősjobbágyokat, a fejekötötteket és az adományozottakat. A fejekötöttség okai a következők lehetnek: önként, erőszak következtében, hadba menés elől, oltalomért, szegénység, éhség, betegség, tartozás, zálogterhek, tűzkár miatt, vétség (pervesztés, emberlés, lopás, paráznság) miatt, ismeretlen és egyéb ok miatt.⁴⁶ Az ősjobbágyok a Mihály vajda uralma előtt jobbágyságra jutott függő viszonyban élő parasztok voltak.⁴⁷ Az 1614-es évi összeírásban Gyergyó székben 32 ősjobbágyot, 33 fejekötött és 1 konfiskált jobbágyot írtak össze. Közülük Lázár Istvánnak 23 ősjobbágya és 32 fejekötött jobbágya volt.

A ZSELLÉREK

1614-ben a függő viszonyban élő parasztok legnépesebb csoportját alkották. Gyergyóban az összeírt 174 család az össznépesség 24,20%-át jelképezte. A zsellértartók nagy része lófő és gyalogkatona. A zsellérek

46 Imreh István - Pataki József: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In *Székely felkelés 1595-1596*. Bukarest, 1979, 173.

47 Imreh István - Pataki József: i. m. 172.

között igen jelentős a székely származású. Az összeírásban sokan „más földjén lakók” megnevezése alatt szerepelnek. Ezek vagy más vidékekről vagy országrészekről származtak, részben pedig zsellérek és szolgák. Gyergyószentmiklós 209 családjából 86 volt zsellér.

KÜLSŐ SZOLGÁK

Sajátos társadalmi csoportot jelentenek Székelyföldön, hiszen ebben a térségben szokás volt a szolgatartás. A külső szolgáknak csak a keresztnévét jegyezték fel a Bethlen-lustra konskriptorai.

SOLYMÁROK

A fejedelmi vadászatokhoz szükséges sólymok beszerzésével foglalkoztak. Sajátos státusuk a fejedelem szolgálatához kötötte őket. Szentmiklóson 4, Tekerőpatakon 4, míg Újfaluban 1 solymár családot írtak össze.

ÖSSZEGEZÉS

Az 1614-es évi összeírásban érzékelhetjük a 17. század első tizenhárom esztendejében uralkodó fejedelmeknek a székelyekre vonatkozó társadalompolitikáját. Az 1613. október 23-án Erdély fejedelmévé választott Bethlen Gábor székely politikája 1614 februárjában Gyergyóban alig érződött.

GYERGYÓ TÁRSADALMA I. RÁKÓCZI GYÖRGY URALKODÁSA IDEJÉN

Mint említettük, az 1614-es esztendei összeírásból nem érzékelhetjük Bethlen Gábor székely politikájának a következményeit. Az 1613–1629 között uralkodó fejedelem igyekezett megszüntetni a székelyföldi jobbágy- és zsellérviszonyokat és számos székely katonacsalád társadalmi felemelését segítette elő a gyakori lófősítésekkel és nemesítésekkel. I. Rákóczi György székely politikájával még erőteljesebben támogatta a székely – köztük a gyergyói – közösségeket. Folytatta Bethlen Gábornak az alacsonyabb társadalmi csoportból a magasabb katonai státusba emelés politikáját. Mindez az 1643-as esztendei összeírás adataiban érzékelhető. Az általa szervezett lustrában külön íratva össze a hadszolgálatra alkalmasokat és a harcképteleneket. Az

összeírás Gyergyói-medencei társadalomképe a következőképpen mutatott:⁴⁸

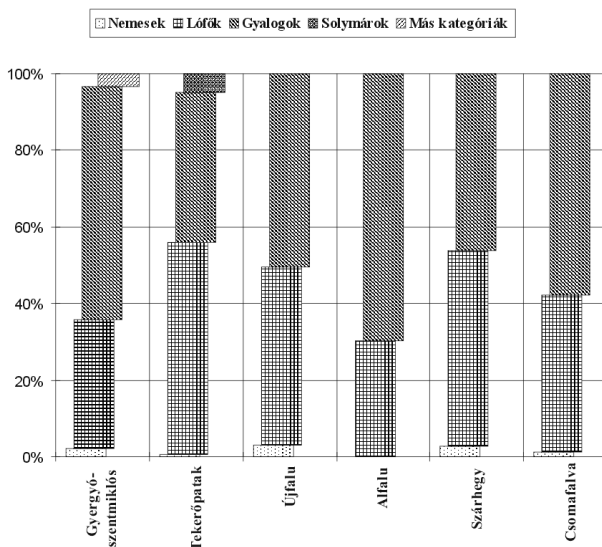
<i>Hadszolgálatra alkalmasak</i>							
<i>Település</i>	<i>Nemesek</i>	<i>Lófők</i>		<i>Primipi- látus nélküli lovakok</i>	<i>Puskás gyalogosok</i>		<i>Solymá- rok</i>
		<i>Régi</i>	<i>Új</i>		<i>Régi</i>	<i>Új</i>	
Gyergyó- szentmiklós	4	33	17	16	79	5	-
Tekerőpatak	1	44		11	29	2	7
Újfalu	4	28	4	8	36	3	
Alfalu	-	15	5	16	53	13	-
Szárhegy	3	18	22	24	-	-	-
Csomafalva	1	11	17	21	-	-	-
Gyergyói-me- dence	13	149	26	90	242	23	7

<i>Harcképtelenek</i>					
<i>Település</i>	<i>Nemesek</i>	<i>Lófők</i>	<i>Gyalogok</i>	<i>Más csoportok</i>	<i>Összesen</i>
Gyergyószentmiklós	2	26	83	9	274
Tekerőpatak		23	24		141
Újfalu		21	27		131
Alfalu		12	45		159
Szárhegy		13	24		104
Csomafalva		4	24		78
Gyergyói-medence	2	99	227	9	887

A Rákóczi-féle összeírás 1643-as esztendei társadalomképe a Bethlen-lustrához képest teljesen új, alapjaiban megváltozott struktúrát mutat be. A társadalmi változások kapcsolatban voltak az erdélyi fejedelmek székely politikájával, a székelység egyéni és közösségi felemelkedésével az alacsonyabb társadalmi közegeből a magasabb, a korgondolkodás szerint elismertebb csoportokba.

48 Budapest, Országos Levéltár. 1643-as esztendei összeírás. In *Székely lustrajegyzékek*. F. 136.

Az 1643-as összeírás



Az I. Rákóczi György-féle lustra, az összeírás jellegéből kifolyólag nem tartalmazza a függő viszonyban élő parasztságot. Egy 1636-os évi rendeletről megtudjuk, hogy a Lázár családnak viszonylag nagyszámú jobbágya volt a Gyergyói-medencében. Azt tudjuk, hogy az 1635. november 8-ai csíkszeredai mustra alkalmával a fejedelem elvette Lázár IV. Istvántól azokat a jobbágyokat, akikkel az 1614-iki medgyesi országgyűlés előtt rendelkezett. Rövid idő múlva azonban visszaadta jobbágyait. 1636. március 2-án I. Rákóczi György fejedelem külön rendeletben parancsolta meg Csík-, Gyergyó- és Kászsorszékeknek, hogy fogadják el régebbi státusukban „Lázár Istvánnak mind azon jobbágya-it, a melyek az elmúlt mustrán nála hagyattak, mind pedig a melyeket ő törvényre halasztott, és legyenek felügyelettel, nehogy engedetlen-ségre lázítsák őket.”⁴⁹

Az 1643-as évi konskriptorok nem írták össze Ditró és Remete katonaköteles lakosságát.

49 Lázár Miklós: i. m. 145.

I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS GYERGYÓ KÖZBIZTONSÁGA

I. Rákóczi György fejedelem a székelység felmerülő ügyeit igyekezett úgy megoldani, hogy e közösség tagjai érezzék az uralkodó gondoskodását. Így a fejedelem 1632. április 7-én a református vallású Udvarhely városiakat és a szentegyháziakat felmentette a közterhek viselése alól.⁵⁰ I. Rákóczi György 1632. június 11-én Székelykeresztúr város lakosait kivette minden közteher, adózás s idegen tisztek jogszolgáltatása alól, azzal hogy évenként száz forintot fizessenek a Kincstárba.⁵¹ 1636. január 30-án a fejedelem kiváltságlevelet adott Sepsí-, Kézdi- és Orbaiszék részére, hogy az ott lakó székely urak magvaszakadása esetében, az ő javaikra nézve, nem történhet beiktatás, vagy a Kincstár részére foglalás.⁵²

A bibliai órálló fejedelem már uralkodása kezdetén, pontosabban 1630-ban kapcsolatba került a gyergyóiakkal. A fejedelem igazgatása alatt lévő Görgényi uradalom lakói ellentétbe kerültek Gyergyó népességével. Az uralkodó a helyszínre sietett és a közemberek számára is érthető módon bemutatta a két térség közötti határvonalat. Dézsával megrakott szekereket vitetett fel a hegyek tetejére. Gyergyó és Görgény közbíráit a vitás határterületre hívatta, majd jelenlétükben a dézsákban lévő vizet leöntette. Tettével érzékeltette, hogy a határt a hegyek tetejei jelképezték: a víznek az a része, mely Gyergyó felé folyt, a gyergyói határba tartozott, míg a Görgény felé folyó víz a görgényi határrészt bizonyította.

Gyergyó szék közbiztonsága a 17. század harmincas éveiben veszélybe került. I. Rákóczi György az útonállók és a rablók megfékezésére a következő rendeletet adta ki 1632. május 6-án: „...Bizonyosan adaték értésünkre, mely a mi országunkban minden helyeken megsokassottanak légyen az utakat álló tolvajok és egyéb mindenféle gonosságot cselekedő latrok, kik hogy szándékokban elő ne mehessenek és ennél is inkább napról-napra meg sokasodhassanak, kiből országunkban lakó híveinkre és az szegény községre is valamely véletlen károk és romlások következhetnének: akarván idején ennek is elejit venni végeztük kegyelmesen mostani fejevári generális gyűlésünkben jelen lévő

50 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 241–242.

51 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 243–245.

52 *Székely Oklevéltár*. IV. köt. Kolozsvár, 1895, 261–263.

státusokkal edgyütt, hogy afféle latroknak kergetésekre és megbüntetésekre minden helyekre, kiváltképpen pedig Girgio székben levő vicetisztek mingyárást kimenjenek és az kiket melléjek akarnak venni két vagy háromszázat is, valamint az szükség kívánja, tartózzanak felülni ötszáz forint bírság alatt. Hadgyuk azért és serio parancsoljuk hűségteknek, hogy az levelünket látván valakiket hűségtek melléjek akar venni, Gyrgioban lévő minden helyekre valahol, afféle latrok hallatnak lenni, mingyárást kimenjen és őket kergesse hűségtek, az ösvényeket mindenütt szorgalmatosson őriztesse, hogy ha innét megindítják őket el ne mehessenek Gyrgio felől: ha kiket közülok megfoghat hűségtek, azokat érdemek szerint, kedvezés nélkül megbüntesse. Melyből, ha valamely nemes, avagy szabad székely extrahállja magát eo facto in poena quinqentorum florenorum irremissibiliter exiquendorum convicáltassék...”

I. RÁKÓCZI GYÖRGY ÉS A VASLÁBI ROMÁNOK

Rákóczi György Gyergyóban védelme alá vette a rendtartó székely falut. A két gyergyói falutörvényből, illetve a gyergyói falvak határrendtartására vonatkozó okiratokból láthatjuk, hogy mindegyik székely faluközösség számára kötelező volt a faluhatár védelme, a vetéskert felállítása. Csak a vaslábi románok nem tartották be a szomszédos falvak határainak védelmével kapcsolatos kötelezettségeiket. Marháikat ráhajtották a szomszédos falvak vetéseire, és nem akartak vetéskertet feltenni. Kezdetben Lázár IV. István támogatta vaslábi jobbágyainak törvénytelenégeit, a vele szembenálló székely katonaközösségek gyengítése céljából. Később már ő sem bírt velük. Kénytelen volt a fejedelemhez fordulni – annak gyergyói tartózkodása idején – vaslábi jobbágyai megfélemezéséért. Az uralkodó így érzékeltette a felkérés körülményeit, illetve I. Rákóczi György döntését a vaslábiak törvénytelenégeinek kivizsgálásával kapcsolatosan:

„Mi Rákóczi György Isten kegyelméből Erdély, Pártium és a Magyarországi részek fejedelme és a székelyek Ispánja, Királyhalmi Petki István a székelyek főkapitánya és Alsócsernátoni Domokos Tamás Csík-, Gyergyó és Kászonszékek főkirálybírója jelenlétében, Méltóságos Lázár István hívünk találna megh múnkött aláztatosan jelenti, hogy Gyergyóban egy Vaslábu nevű falutskája, azon falulakók szomszédosok és határosok volnának vele, azoknak lakossi közül némelyek tartozások

szerint nem akarnak az vetéskertet feltenni és megh kertelni, gyakorta sok veszekedések maradnának közöttük az vetésekben való kártételek, s marháknak bé hajtogatása végett, melyből hogy több manutentia bé következék. Köniörgök azon, hogy Kegyelmetek által az controversát eligazítatnok. Kinek méltó kivánságára... parancsoljuk Kegyelmeteknek, így lenne az dologh terminállyon Lázár István hívünk instántiájára egy bizonyos napott, kereöl certificálná mind két félt, mennyi azt facium loci és ott tegyen igazságos törvény szerint való igazítást 3 dologhban, mi kellessék bennünköt is többször requirálniok felleöte Siculorum factur.”⁵³

A korabeli tanúvallomásokból megtudjuk, hogy a Lázár család tagjai telepítették a vaslábi lakosokat. Részükre jelentős területet szakítottak ki Gyergyószentmiklós, Újfalú és Tekerőpatak faluhatárából. Emellett a vaslábiak földvásárlásokkal is növelték falujuk területét.⁵⁴

Rákóczi György uralkodása idején (1630–1648) talán még hangsúlyozottabbá vált a székelypárti politika. Az Észak-Magyarország vidékéről származó fejedelem igen diszkréten tette érezhetővé gondoskodását a székely közösségekről. 1630-ban a görgényiek és a gyergyóiak határvitáját igen érzékletesen szüntette meg a határvonal kijelölésével.⁵⁵ Két esztendő múlva a Gyergyói-medence közbiztonságáról gondoskodott.⁵⁶

A székelység társadalmi helyzetének és az ezzel összefüggő katonai erőnek a felmérése érdekében 1635-ben megszervezte a Keleti-Kárpátok népességének az összeírását. Úgy tűnik azonban, hogy a „conscriptiót” csak Udvarhely, Maros, Aranyos, illetve Háromszéken tudták megvalósítani. Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék katonai lustrája csupán 1643-ban készült el.

Az 1643-as esztendei összeírás társadalomképe – amint azt már láthattuk – alapjaiban különbözött a 16. század végének, illetve a 17. század elejének struktúrájától. Gyergyó társadalmában a gyakori lófősítések és nemesítések következtében igencsak növekedett az

53 Kolozsvár. Állami Levéltár. Medgyesfalvi Lázár család levéltára. Fond. 384. Dosszié 121. 49.

54 Kolozsvár. Állami Levéltár. Medgyesfalvi Lázár család levéltára. Fond. 384. Dosszié 121. 50.

55 Garda Dezső: *Gyergyó a történelmi idő vonzásában*, Székelyudvarhely, 1992.

56 Uo.

ármálisták, primipilusok és a primipilátussal nem rendelkező, de lovon harcolók számaránya.

1637 júliusában, Illyés napja tájt – Csík, Gyergyó- és Kászonszékek főkapitánya, Petki István – lefoglalta Lázár Istvánnak Gyergyószékből levő minden ingó és ingatlan javait. Ekkor őt letartóztathatták, amit bizonyít az a tény is, hogy csupán egy esztendő múlva, vagyis 1638-ban tiltakozott a kolozsmonostori káptalan előtt a gyergyói vámnak és többi gyergyói és kászonszéki javainak a lefoglalása ellen. Fogságáról Haller Gábor naplójában a következőképpen emlékezett meg: „Az bejárókba Lázárt és Szalánczit tették kalitkába.”⁵⁷ Valószínűleg sikerült tisztáznia magát a vele szemben felvetett vádakkal szemben, ami vagyónának visszaadásához vezetett.

Lázár István a gyergyói lófókkal és gyalogpuskás katonákkal együtt részt vett I. Rákóczi György magyarországi hadjáratában. 1644. május 9-én a Putnokhoz közel eső Kövecses nevű Gömör megyei helységben lelte halálát. Haláláról Haller Gábor a következőket írta naplójába: „az elmúlt éjjel (május 9-én) szegény Lázár István uram, estve semmi gondja nem lévén, holt meg.”⁵⁸

1644-ben Lázár IV. István helyét Szárhegyen az 1626-ban született fia, Lázár V. István vette át. Az ifjú tizennyolc éves korában apja mellett – míg élt – tagja volt az erdélyi hadnak, és csak a háború befejezése után tért haza Szárhegyre. A fejedelemnek ugyanis szüksége volt a csíkiak, gyergyóiak és a kászoniak által elismert tisztekre. Mivel a fejedelmi hadnak mintegy fele székelyekből állott, az elhúzódtott hadjárat alatt, 1644-ben és 1645-ben a székelyek végig a táborban tartózkodtak. Erről tanúskodnak forrásaink. Több székely kapott a fejedelemtől szabadságlevelet a hadjáratban való vitézsége kapcsán. A többi között I. Rákóczi György 1646. január 5-én 25 ditrói és gyergyóremetei székely libertinust emelt a gyalogpuskások közé.

AZ ÖRMÉNY KÖZÖSSÉG GYERGYÓSZENTMIKLÓSI OTTHONALAPÍTÁSA (1637)

Miként leltek hazára a Gyergyói-medence katonáskodó világában a moldvai örmények? Mi készítette őket arra, hogy Gyergyó kies termé-

57 Lázár Miklós: *A gróf Lázár család*. Kolozsvár, 1858, 144.

58 Lázár Miklós: i. m. 145.

ketlen térségében otthont keressenek? A sajátos katonai életmóddal összefonódott állattartó, földműves, tutajozó élettér ugyanis sajátos mentalitást alakított ki a gyergyói székely közösségben. S ez látszólag nehezen volt összeegyeztethető az örmények kézműves-kereskedő életmódjával, ahol a pénz, az áru szerepe meghatározó volt az emberek közötti kapcsolatokban.

Gyergyószentmiklós kedvező földrajzi fekvése, az Erdély és Moldva közötti kereskedelemben betöltött szerepe vonzotta a Moldvában letelepedett örményeket. A Gyergyói-, Görgényi- és a Kelemen-havasok közötti térségben lévő kiváló legelők, az állatkereskedelem és a mézáraskodás döntő módon hozzájárult az itt otthonra lelt örmény családok anyagi gyarapodásához.

Az örmények gyergyószentmiklósi letelepedését főleg az 1607-es évi vásárjog biztosítása segítette elő. Az évi két-, majd három országos vásár és a hetivásárok mágnesként vonzották a Moldva területén lakó örménységet.

Először csupán kalmárként jelentek meg a vásárokon. Később kisebb csoportokban telepedtek le Gyergyószentmiklóson. Az örmény családok első nagyobb csoportja 1637-ben lelt otthonra a településen.

Az örmény kereskedők gyergyói jelenlétére utal Csík-, Gyergyó- és Kászonszék Generális Congregatiójának 1643. évi végzése, amely elrendelte, hogy vásárnap és ünnepnapokon „az egyéb árusok, kalmárok, örmények, egyszóval valakik árut visznek piacra, mise alatt áruikat ne merészljék árulni”.

KÖVETKEZTETÉS BETHLEN GÁBOR ÉS I. RÁKÓCZI GYÖRGY URALKODÁSÁNAK IDŐSZAKÁRÓL

Nehéz eldöntenünk, ki szerette jobban a gyergyói székelységet: a Szárhegyen nevelkedő és anyai ágról gyergyói Bethlen Gábor, avagy Felső-Magyarország legnagyobb főurából lett erdélyi fejedelem, I. Rákóczi György. Mindkét uralkodó a maga módján gondoskodott Gyergyó népéről. Gyergyó székelysége vállalta a két fejedelem összes hadjárataiban való részvételt és hűségesen szolgálta a két kiemelkedő uralkodót.